

Od pohádky k idealismu

To, že idealismus je postoj v dnešním světě spíše vysmíváný, cítím už jenom z toho, jak na mně jako slovo působí. Zdá se mi, že být dnes označen za idealistu je rozhodně negativní nálepka. Můj táta se v odpověď na otázku, jestli se cítí být idealistou, ohrazuje, že to by přece asi v jeho věku už nebylo dobře, naopak v mládí že je to potřeba, protože mladý člověk má většinou nějaké ideály obecné - jak by měl svět vypadat, a také vlastní ideály životní - něčeho chce dosáhnout. Starší člověk potom už životním idealistou není, protože zjišťuje, že cíle, které si v mládí vytyčil, jsou stále vzdálené či možná již nedosažitelné a že cesta k nim není tak jednoduchá, jak si představoval. Je to logické, protože starší člověk už musí uvažovat více o tom, čeho dosáhnout může, a ne jen, čeho by dosáhnout chtěl, protože už na to nemá tolik času, a navíc je jeho život nějak pevně usazen (má závazky vůči rodině, práci). Zkušenost, ve které idealismus možná splývá s naivitou, protože neznámená nadšení pro ideál, nýbrž předpokládání ideálního vývoje věcí, je dětství spojené s pohádkami. Pohádky ukazují ideální podobu světa, dobro v nich vítězí nad zlem, a především dobří lidé vítězí nad zlými, všechno dobře dopadne. Myslím, že pro děti, jako jsem byl i já, jsou pohádky velice důležité. Dodávají pocit bezpečí, protože říkají, že dobro je základ všeho, že je mocnější. („Pravda a láska zvítězí nad lží a nenávistí.“) Navíc vlastně umožňují taková vítězství i s pohádkovými hrdiny prožít. Motivují k mravnému, dobrému chování, protože hodným lidem je v pohádkách nakloněno štěstí a nadpřirozená moc.

Nevím ovšem, co je dobré, aby z pohádek ve mně zůstalo i do dospělosti. Možná víra ve svět prvotně dobrý a v dobro, které je mocné. Z ostatních věcí je však příhodné být postupně vyveden. Třeba takhle: „Kubíčku, víš, oni to s tebou ne všichni myslí dobře, ne všichni se k ostatním chovají dobrosrdečně...“ Jinak totiž život není možný, člověk by prožíval jen samá zklamání. Byl by opravdu naivní, kdyby si myslel, že když se bude chovat „dobře“, nemůže ho potkat nic „zlého“.

Víra v mocné dobro byla v mém životě spojena s vírou v Boha. Možná proto mi jistý idealismus (i jistá křesťanská naivita) z dětství zůstal. Myslím totiž, že křesťanství je specifickou formou idealismu. Jako absolutní a výsostný ideál v něm figuruje Bůh a jeho přikázání. Věřící by měli být nadšeni, zaníceni pro Boha, měli by se snažit žít podle jeho slova. Takový život podle Božího slova a s Božím slovem je ideál. Tohoto ideálu se mi ovšem většinou naprosto nedaří dosahovat. A přesto jsem neustále vybízen, abych se o to znovu pokoušel, a to přímo právě Bohem (tedy v mojí konstrukci původcem ideálů). Zásadní rozdíl či snad výhoda oproti následování nějakého myšlenkového ideálu nebo filosofického směru je tedy v tom, že sám ideál je živá konající osoba, která se sama snaží nás k sobě dotáhnout. Náš ideál (život podle Boha a s Bohem) je nedosažitelný („bezchybně“ žil takový život pouze Ježíš), ale je však zřejmě tím nejpodstatnějším, k čemu člověk vůbec může směřovat. Cesta za tímto ideálem je sice velice těžká, ale nanejvýš důležitá. A proto jedině s pomocí samotného ideálu uskutečnitelná.

Důležitost této cesty je jakoby jasná, ale možná není jasný její důvod. Lidé jsou podle křesťanství povoláni k životu v lásce, což je rozhodně nesnadné - proč je tedy důležité žít v této oblasti idealismu? Zkrátka proto, že oblast vztahů (k ostatním, k Bohu, k sobě) je v životě to nejdůležitější. Já to ze své pozice jaksi ještě nemám patřičně zažito, ještě jsem si na to sám v životě nepřišel, ale věřím, že to tak je.

Když je člověk pro své ideály nadšen, ještě to nemusí vždy znamenat, že je nějak velice hlásá. Svě ideály nepotřebuje popisovat slovy, jsou vidět na jeho životě, jednání. Stává se ale také, že jsou idealisté, jejichž nadšení pro ideál způsobuje, že chtějí seznámit ostatní se svými ideály, aby je poznali a přijali za své, a činí tak s velkou vervou a třeba násilně. Takovým ovšem hrozí, že se stanou dotěrnými, pokud je jejich ideál v oblasti životních norem a hodnot, tak budou označeni za moralisty, a svého cíle, totiž předat své ideály ostatním, nedosáhnou. Třeba když křesťané podnikali tažení proti pohanům, chtěli je možná původně obrátit na svou víru. Myslím, že právě moralizování – přísné a tvrdé hodnocení ostatních podle svých norem vycházejících ze svého ideálu, z nějaké autority - je to, co dnešní svět nemůže vystát. Proto by se tak idealista rozhodně chovat neměl, pokud chce, aby ho společnost přijímala a naslouchala mu.

Zatím jsem psal především o tom, že pro mě je existence nějakých ideálů přirozená, protože jsem v jejich přítomnosti (v křesťanské víře) vychováván. Zásadní otázka ovšem je, proč jsou ideály vůbec důležité a proč je dobré s nimi žít. Mezi ideály můžu zahrnout představy o svém způsobu života, ale také o způsobu života a fungování druhých, tedy vlastně obecnější vize a myšlenky netýkající se pouze mě, ale také mého okolí, lidské společnosti nebo dokonce celého světa.

K vizionářství, přemýšlení o tom, jak svět pohnout k lepšímu, je třeba přistupovat s velkou opatrností po zkušenostech, které jsme učinili, když své ideály prosazoval Hitler, Lenin či Stalin a mnozí další. Musíme si uvědomit, že „pohnout k lepšímu“ může pro každého znamenat něco trochu jiného. Navíc se také snaha o dosažení ideálu od idealismu odkloňuje, a on se stává pouze jakousi zástěrkou (ideologií) pro jiné cíle – většinou pro hromadění moci, a tedy i hojnosti bohatství.

Také bychom mohli vést polemiku o tom, zda války, vyhlazování ras a totalitní systémy byly způsobeny odkloněním od ideálů, anebo bylo jakési dračí vejce už v ideálech samotných. Někdo třeba říká: „Myšlenka komunismu přece na začátku byla dobrá.“ Analogicky se můžeme ptát, jestli zlo je obsaženo v samotném slově (jeho povaze), které tvoří myšlenku, anebo až v jeho špatné interpretaci, v jeho nepochopení, výkladem vnuceným danou situací. Na to asi nedokážu odpovědět, nicméně slovo samo je interpretováno už svým pouhým vyslovením. Václav Havel ve svém projevu „Slovo o slovu“ říká: „Každé (slovo) v sobě obsahuje i osobu, která ho vyslovuje, situaci, v níž ho vyslovuje, a důvod, proč ho vyslovuje,“ a dochází k závěru, že je naším důležitým úkolem obezřetně hlídat slova, aby se z nich nestávala slova pyšná. Chápu to tak, že pyšná slova obsahují přesvědčení, že jsou sama absolutně pravdivá, nepřipouští svoji omylnost, svoji šalebnost a nestálost, tedy popírají svou dvojakou podstatu, a nárokují si tak moc a právo vládnout lidskému životu, určovat životy ostatních, omezovat jiná slova. Protože slova tvoří myšlenky a myšlenky potom ideály, můžeme říci, že nebezpečnost velkých vizí a jejich prosazovatelů spočívá právě v pýše, nepokoře. Možná proto jsme dospěli při hlídání slov k tomu, že máme nyní svobodu slova, aby mohly různé ideály existovat vedle sebe (pluralita), možná proto dnes žádné tvrzení nemůže být absolutně pravdivé. Vše je relativní (i mravnost) a zpochybnitelné. K čemukoliv radikálnímu se přistupuje s velkým odstupem, obavou, aby se člověk nezesměnil nebo nepojal důvěru v něco, co se ukáže nebýt pravdivé, s tím úkrokem stranou: ano, souhlasím, ale... Nicméně je možné, že je to jen můj problém, protože to cítím sám v sobě – „Ano, Ježíši, ano, ale víš, co když přece jenom třeba nejsi, no...“ Nechávám si „zadní vrátka“. A tak lidé radši nevěří v nic nebo věří ve všechno a nic zároveň, anebo si vytvoří vlastní duchovní mix... Křesťanství, které věří v existenci Boha, absolutně dobrého a pravdivého („Já jsem cesta, pravda i život.“), vyhlíží divně, protože se s ním pojí představa, že křesťané mají onu nebezpečnou absolutní pravdu (v minulosti se tak církev chovala). Myslím, že to tak není, absolutní pravdu a slovo dobré má Bůh, nikoli my, kteří ho vyznáváme a hledáme. My máme z oné Boží pravdy jen nějaké neúplné střípky, protože jsme lidé, kteří sice byli stvořeni jako obraz Boží, ale kteří hřeší a obraz Boží v sobě často pošlapávají.

Zamýšlel jsem se nad nebezpečím, které můžou přinášet velké obecné vize a ideály. Tyto ovšem nemusí přinášet jen války, nýbrž třeba i mír, můžou svět nějak posunovat dál. V poslední době jsem se ale setkal s otázkou, proč je vlastně dobré být kreativní, proč je třeba posunovat svět k lepšímu, když to často nedopadlo dobře (komunistický koncept pokroku). Tato otázka se možná opravdu nabízí, když se podíváme, kolik ona snaha zlepšovat (tak náchylná k pýše) způsobila zla. Musím ale přiznat, že mě dříve nenapadla. Přišlo mi prostě přirozeně dobré, že lidé tvoří, jsou „kreativní“, přemýšlí nad tím, jak změnit svět. Vždyť Bůh přece chtěl, abychom se my, lidé, podíleli dále na jeho stvořitelském díle, dal nám svobodu, abychom se mohli rozhodnout pro život s ním, bez něho, proti němu. Proto doufám, že má smysl přemýšlet nad tím, co by šlo udělat lépe, ale možná raději konkrétně, ne obecně (vytváření ideologie) a hlavně pokorně. (Václav Havel ve své esejí „Odpovědnost jako osud“ píše, že základní věcí, která zabrání tomu, aby se z obětavce za svět nestal zuřivý fanatik, je legrace, humor.)

A koneckonců je tu ještě onen idealismus osobního života, lidé, kteří jsou schopni se obětovat pro nějaký vyšší princip, ideál, pro které je dosažení ideálu víc než vlastní prospěch atd. A chtělo by se mi říci, že to je cenný přístup, protože pak jsou lidé ve jménu ideálu lásky schopni se obětovat pro druhé, jenže zároveň s nimi konají také různí fanatici, kteří jsou kvůli svému ideálu zabíjet ostatní, a tak nevím, jak to s tím idealismem je. Jenom stále tuším, že ho potřebujeme, potřebujeme ovšem dobře zvolit ideál...